

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Державне управління, 2(14), 19-24.
УДК 351
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2021/14-4/6

Анатолій Павко, д-р іст. наук, проф.,
лауреат премії імені М. С. Грушевського НАН України,
заслужений працівник культури України, відмінник освіти України
Національна академія управління, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1686-5730>
e-mail: anatoliypavko@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ ПЛАТОНА

Спираючись на багатоманітну політико-правову спадщину відомого давньогрецького мислителя і громадського діяча Платона, вітчизняну та зарубіжну філософську і політологічну літературу, розкрито методологічні та концептуальні підходи вченого до глибокого, творчого осмислення та розв'язання теоретичних і практичних проблем державного устрою та державного управління, показано її значення для вироблення сучасних ефективних моделей і форм державотворення в Україні. За дві з половиною тисячі років, що відділяють нас від життя і плідної творчої діяльності видатного філософа Стародавньої Греції, політична наука та наука державного управління внесли суттєві корективи у платонівську модель держави, проте нагальні питання суспільно-політичного розвитку грецьких держав-полісів, над сутністю і сенсом яких розмірковував Платон, є важливими, насамперед, у теоретико-методологічному та світоглядному сенсі для сучасних дослідників.

Під час дослідження використано комплекс логічних методів (аналіз, синтез, індуктивний метод), а також такі загальнонаукові підходи, як історико-генетичний, діалектичний, системно-структурний, біографічний.

Здійснено конструктивно-критичний аналіз філософських і політологічних праць Платона, вітчизняної та зарубіжної соціогуманітарної літератури із зазначеної проблеми, розкрито сутність, складові й особливості політичної концепції державного устрою та державного управління, яку сформулював та всебічно обґрунтував давньогрецький мислитель. Переконливо показано її історичну роль, методологічне та світоглядне значення для сучасного державотворчого процесу в Україні.

Ключові слова: держава, державний устрій, державне управління, давньогрецький мислитель Платон, політична концепція, трактат, демократія, олігархія, тиранія.

Вступ. Проблеми осмисленого, усвідомленого вибору оптимальних, раціональних форм державного устрою та державного управління в Україні на етапі її реформування і трансформаційних змін та викликів глобалізованого світу сприяють значній активізації та поглибленню наукового пошуку у цій важливій царині політичної думки, спонукають до об'єктивного, системного вивчення багатоманітної творчої спадщини відомих представників давньогрецької цивілізації, як загалом і світової соціогуманітаристики. На нашу думку, значний теоретико-методологічний, світоглядний, науково-пізнавальний і прикладний інтерес для глибокого й чіткого розуміння векторів, основних важелів, пріоритетних напрямів державного будівництва в сучасній Україні мають, зокрема, політичні погляди та концептуальні ідеї у сфері владних відносин давньогрецького філософа і мислителя Платона. Слід зауважити, що для всіх поколінь від часу появи оригінальних політичних трактатів Платона, як одного з найбільш яскравих представників давньогрецької і світової цивілізації, вони були і залишаються в умовах сьогодення могутнім інтелектуальним джерелом для продукування найрізноманітніших й оригінальних конструктивних ідей, творчого нахнення для динамічного і плідного пошуку.

Свого часу професор Страсбурзького університету В. Віндельбанд наголошував, що "у процесі історичного розвитку немає іншої епохи, більш важливої, знаменної та повчальної, ніж та, що пов'язана з іменем Платона. У ньому, як у зразку, на всі часи втілено культурний ідеал людства: творення життя шляхом науки. У цьому полягає сама сутність його життя і діяльності, глибинний смисл його вчення, джерело його могутнього впливу в історії, причина його незгасаючого значення навіть до наших днів" (Віндельбанд, 1993: 6). Можна стверджувати, що для сучасного покоління дослідників об'єктивної, незаангажованої істини та справжніх, добросесних державотворців Платон є завжди актуальним і своєчасним незалежно від специфіки, тенденцій розвитку політичного режиму у країні. Адже окреслені й осмислені із

філософських позицій Платоном фундаментальні питання розвитку грецької держави у часовому вимірі в далекому для нас античному світі не тільки не втратили свого епістемологічного значення й актуальності для сьогодення, але й набули в сучасних умовах розвитку українського суспільства ще більшої злободенності та гостроти. Доречно нагадати в цьому зв'язку твердження знаменитого давньогрецького філософа Арістотеля про те, що основним завданням політичної науки є "визначення найкращого державного устрою, який полягає в тому, щоб держава мала найкращу систему управління" (Арістотель, 2003: 200).

Джерела. Основну джерельну базу статті формують платонівські твори, зокрема й такі відомі діалогі-трактати грецького мислителя, як "Держава", "Закопи", "Політик", "Республіка" та ін. Політичні ідеї та принципи, висунуті й обґрунтовані Платоном стосовно напрямів, методів і механізмів управління давньогрецьким суспільством, отримали, з одного боку, вузьке чи занадто фрагментарне, або ж, з іншого боку, надто загальне висвітлення на сторінках монографічних праць, навчальних посібників, хрестоматій, енциклопедичних і науково-популярних видань, оригінальних політологічних дискурсів. Зазначена проблематика стала об'єктом вивчення таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як В. Асмус, Н. Буцька, Т. Васильєва, В. Віндельбанд, М. Грот, І. Лотиш, О. Мироненко, Є. Орлов, В. Семенов, В. Скиба, В. Горбатенко, В. Туренко, Є. Темнов та ін. Проте фактологічний матеріал і концептуальні підходи, які використовують дослідники для обґрунтування власних ідей і думок, вимагають прискіпливого та критичного аналізу.

Методологія. Під час дослідження політологічної проблеми використовувався комплекс логічних методів (синтез, аналіз, індуктивний метод тощо), а також такі загальнонаукові підходи, як історико-генетичний, діалектичний, системно-структурний, біографічний. Зокрема, історико-генетичний метод дозволив з'ясувати особливості тієї історичної епохи, під час якої відбувалися

процеси становлення та розвитку політичних ідей Платона у царині державного управління. Він же надав можливість показати їхню еволюцію в ретроспективному аспекті. Натомість діалектичний метод допоміг розкрити внутрішньо-суперечливий характер політико-правової спадщини давньогрецького мислителя. Водночас він є методологічним підґрунтям для розуміння її цілісності. Системно-структурний підхід, який застосовували у статті, був спрямований на аналіз усіх складових платонівської моделі держави, що є взаємозалежними між собою і відіграють роль необхідних елементів політичної концепції державного устрою грецького вченого. Біографічний метод слугував науково-пізнавальним інструментарієм для осмислення життєвого шляху та політичного образу Платона, політологічної характеристики його творчої спадщини.

Результати дослідження. Необхідним і важливим елементом наукового аналізу політико-правових ідей Платона є ґрунтовне вивчення й осмислення достовірних фактів його біографії, її особливостей, розуміння історичного контексту тієї епохи, у яку жив і плідно працював відомий філософ та політик. Його біографію слід розглядати як історико-культурне явище, як проєкцію античної епохи на індивідуальний шлях особистості грецького мислителя й політика. Слід наголосити також на тому, що в історії світової культури мислитель є знаковою інтелектуальною постаттю. Хоч Платон й уособлював кращі риси яскравого і самобутнього представника давньогрецького суспільства, проте, на слухну думку В. Асмуса, як діяч-філософ, учений, письменник, він належить усій людській цивілізації (Асмус, 1975: 5).

В енциклопедичних словниках із філософії міститься інформація про те, що Платон Афінський (справжнє ім'я Аристокл (427–347 р. до н. е.) – давньогрецький філософ, засновник платонізму (Философский энциклопедический словарь, 2002: 243). Зазначимо, що він народився в перші роки Пелопонеської війни, в атмосфері піднесеного і напруженого культурного життя Афін, у середовищі якого виникають світлі образи мистецтва й науки (Windelband, 1993: 16). Потрібно підкреслити, що Платон був корінним афінянином досить знатного походження. По батьку, Аристону, його рід походив від афінського царя Кодра, а по матері, Периктіоні, – від родичів царя Солона. У біографічній літературі зазначено, наприклад, що справжнє ім'я Платона – Аристокл, яке дане йому на честь діда (Платон и его эпоха, 1979: 4). Окремі зарубіжні дослідники вказують на те, що прізвище Аристокл Платон отримав від одного з учителів гімнастики за свою струнку фігуру (Windelband, 1993: 17). Натомість "Платон" – це прізвище, що означає "широкоплечий" або ж "людина із широким лобом" (Платон и его эпоха, 1979: 4). Біографи давньогрецького філософа звертають увагу на те, що в ранній молодості він захоплювався поезією, музикою та живописом, досяг значних успіхів у гімнастиці, беручи участь в Істмійських і Піфійських іграх і бу нагороджений лавровими вінками (Платон и его эпоха, 1979: 4). На початковому етапі Платон учився філософії у Кратила, проте як оригінальний мислитель сформувався під вирішальним впливом наукових ідей Сократа і став згодом палким прихильником його творчості. Згідно з повідомленнями стародавніх авторів, після смерті Сократа (399 р. до н. е.) Платон покинув Афіни і протягом майже двох десятиріч активно подорожував містами Африки, Південної Італії та Сицилії, спілкуючись і ведучи полеміку з актуальних філософських та політичних питань з піфагорійцями. У середині 80-х рр. IV ст. до н. е. після конфлікту з Діонісієм Старшим "мандрівний філософ" потрапив на Си-

цилію в рабство, звідки швидко був викуплений Архітом (Політична енциклопедія, 2011: 558).

Після невдалого досвіду практичної політики Платон (близько 388 р.) повернувся на батьківщину і створив у мальовничому кутку на околиці Афін свою відому філософську школу – академію. Він розглядав її як міцний союз для спільної наукової роботи (Windelband, 1993: 27). Усього лише два рази, у 366 та 361 рр. до н. е. Платон залишав Афіни, здійснюючи поїздки до Сицилії з метою практичного втілення ідеалу досконалого державного устрою. Відчуваючи глибоке розчарування невтішними наслідками своєї практичної політики, давньогрецький мислитель зосередив всі свої творчі сили на проведенні філософських і наукових занять, читаючи лекції слухачам академії. Слід зауважити, що союз піфагорійців академії виник саме на ґрунті математики (Windelband, 1993: 5). Як засвідчують стародавні дослідники, вивченню математики Платон надавав такого великого значення, що згодом зробив на воротах своєї школи надпис, що проголошував: доступ до неї відкритий лише для тих, хто знає геометрію (Сократ. Платон. Аристотель. Сенека, 1995: 77). Математика в академії була не тільки науковою пропедевтикою, але й важливим предметом наукових досліджень, що здійснювали вчені, викладачі школи. Тому й не дивно, що платонівська академія стала епохою в історії античної математики, а також відкрила нову еру глибоких, системних досліджень політичного життя давньогрецького суспільства. Свій життєвий і творчий шлях Платон завершив у колі викладачів і студентів академії. До останніх днів свого життя він залишався невтомним, бадьорим діячем слова і пера. В історичних хроніках є, наприклад, згадка про те, що в інший, трансцендентний світ, Платон спокійно відійшов у 347 р. до н. е. під час одного з весільних банкетів (Windelband, 1993: 29).

Іншу версію завершення життя давньогрецького філософа висловила Т. Васильєва, яка в одній із своїх праць вказує на те, що Платон помер у день свого народження (Васильєва, 1999: 26). Отже, біографія Платона має важливе значення для історико-філософського розуміння образу давньогрецького мислителя як непересічної особистості, відданий науці та мистецтву, наділений нестримним політичним темпераментом.

Зазначимо, що плідна наукова і літературна діяльність відомого філософа тривала майже півстоліття і до сучасників дійшли практично всі твори Платона, що пов'язані з його ім'ям. Корпус платонівських творів, що збереглися до наших днів, охоплює 35 діалогів-трактатів. З них 24 вважають автентичними, 11 – сумнівними (Сократ. Платон. Аристотель. Сенека, 1995: 94). Серед найвідоміших діалогів-трактатів Платона чільне місце в його філософській та ідейно-політичній спадщині займають такі, як: "Держава", "Закони", "Політик", "Республіка". Слід акцентувати на тому, що саме з опублікування "Держави" Платона бере початок такий важливий у світовій гуманітарній думці напрям як політична філософія. Проте із цією фундаментальною працею давньогрецького мислителя читачі отримали змогу познайомитися лише в 1513 р., тобто через три роки після того, як Макиавеллі написав свій філософський твір "Державець". Політико-правова проблематика стала об'єктом дослідження Платона в інших його працях діалогічного характеру, зокрема таких, як: "Апологія Сократа", "Критій", "Протагор" та ін.

Як спорудження великої споруди неможливе без розрахунку міцних опор, так і побудова скільки-небудь значної теоретичної конструкції, роль якої може відігравати, наприклад, власне філософська доктрина чи політична теорія, передбачає, принаймні, ґрунтовне зна-

йомство із фундаментальними ідеями Платона, розуміння та практичне застосування обґрунтованих ним положень. Аналіз багатоманітної творчої спадщини, а особливо політико-правових праць давньогрецького мислителя дає підстави для гіпотетичного, проте цілком аргументованого висновку про розроблення ним політичної концепції державного устрою або ж державного управління, відкриває можливість для неупередженого аналізу її теоретичних підвалин, сутнісних засад і структурних елементів платонівської моделі державного управління. Нагадаємо в цьому зв'язку, що концепція (від лат. слова – сприйняття) – система понять про ті чи інші явища, процеси, спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії (Філософський енциклопедический словарь, 2007: 301). На наш погляд, не досить коректною в науковому сенсі є позиція окремих дослідників, які ідейно-політичну спадщину Платона намагаються інтерпретувати переважно з негативних позицій. Приблизники такого підходу, наприклад, вважають, що Платон є "віртуозним давньогрецьким конструктором базових ідей майбутнього тоталітаризму" (Скиба та ін., 1996: 90). Проте представники альтернативного підходу цілком слушно наголошують, що не досить обґрунтовані звинувачення Платона у розробленні власних утопічних суспільно-політичних проєктів, визначення ним системи політичних ідей як тоталітарної не є виявом дійсно конструктивної позиції дослідника. Адже пізнання ідеї держави є більш широким і нагальним завданням, ніж побудова моделей однієї із "кращих", "ідеальних" держав, оскільки осягнення сутності ідеї такої держави відкриває шлях до розуміння вектора позитивних прагнень у цьому напрямі (Платон, 1998: 27). Вдумливий, узагальнений, критичний аналіз політико-правових ідей і концептів грецького філософа переконали нас у тому, що він дослідив фундаментальні, методологічні проблеми державного устрою античного суспільства. Зауважимо також, що творча спадщина Платона в соціогуманітарній літературі нерідко інтерпретується з догматичних, ідеологічно заангажованих позицій. У цьому зв'язку варто керуватися класичним продуктивним методологічним принципом. Згідно з ним, заслугою визнаються не тим, чого не досяг історичний діяч у царині суспільно-політичної діяльності відповідно до сучасних вимог, а тим, що саме нового у відповідні сфери життя він уніс порівняно зі своїми попередниками (Платон и его эпоха, 1979: 20).

Необхідно підкреслити, що створена в умовах розвитку давньогрецької цивілізації Платоном ґрунтовна і водночас оригінальна концепція державного устрою є філософською, політико-правовою матрицею, класичною загальнолюдською інтелектуальною скарбницею, з якої беруть історичні витоки й отримують постійне живлення різноманітні напрями сучасної політичної науки.

До важливих критеріальних чинників політичної концепції Платона про державу слід віднести його теорію ідей, а також низку таких сучасних категорій, як справедливість, добро і зло, чесноти і вади. Методологічною складовою зазначеної концепції є глибоке сутнісне розуміння Платоном діалектики загального й індивідуального, доцільного і недоцільного (Політична енциклопедія, 2001: 559).

Відомо, що актуальним суспільно-політичним питанням давньогрецького суспільства присвячені дві найбільш ґрунтовні праці Платона, а саме трактат "Держава" та значні за обсягом "Закони". Хоч ці твори характерні політичній методології і стилю великого філософа античного світу, проте за змістовним наповненням їх не можна вважати рівноцінними. Зазначимо у цьому зв'язку, що в "Державі" вчення про суспільство та його ідеальний політичний устрій розроблено в тісному

взаємозв'язку з основоположним ученням платонівського ідеалізму – теорією "ідей". У ньому ідеальне в категоричній формі протиставлено як зразок і норма сутнісного – недосконалії емпіричній дійсності. Натомість порівняно з "Державою", діалог "Закони" є твором компромісним за змістом і характером викладеного матеріалу, оскільки в ньому зроблено низку поступок вимогам тогочасної емпіричної дійсності (Асмус, 1975: 124).

Важливо наголосити, що концепція Платона про державу органічно пов'язана з ученням про добродетельність. На глибоке переконання давньогрецького мислителя, одним з основних завдань держави має бути неухильне здійснення нею ідеалу справедливості не тільки в особистому, але і в суспільному житті громадян. Він, зокрема, вважав, що держава має протидіяти будь-яким засобам проникнення в її життя як багатства, так і бідності. Зазначені явища є однаково небезпечними для функціонування та розвитку держави. Якщо, наприклад, багатство призводить до розкоші, лінощів і нововведень, то бідність, крім усього – ще й до підлості та злодіянь (Платон, 1998: 109). Нагадаємо, що у своєму знаменитому трактаті про державу Платон висунув і всебічно обґрунтував модель такої досконалої держави, у якій зазначене морально-етичне завдання можна розв'язати найлегшим способом й у повному обсязі.

Слід підкреслити, що одна з основних ідей політичної концепції Платона про державний устрій полягає в тому, що держава є не що інше як людський організм, проте складніший. У зв'язку із цим моральні завдання, що стоять перед державою, значною мірою збігаються із завданнями життєдіяльності окремої людини. Платон у своїй праці стверджує, що кінцевою метою держави має бути добро, яке потрібно розглядати як загальну гармонію її елементів. Давньогрецький мислитель звертає увагу й на те, що держава складається з тих самих частин, що й людський організм (Грот, 2007: 161-162). Він виокремлює три складові людської душі: розумна складова; нерозумна і збуджена, що є близьким другом різних задовольень і насолод; лютий дух і гнів (Буцька & Лотиш, 2015: 93). Платон також нагадує, що кожен з нас лише в тому випадку може бути справедливим і виконувати суспільно необхідні функції, коли кожна з трьох складових душі відповідає своєму призначенню (Буцька & Лотиш, 2015: 93). На думку Платона, складові держави – це стани, що нічого спільного не мають з нерухомими кастами, а в реальному житті є класами суспільства, які динамічно розвиваються й еволюціонують. Подібно тому, як душа людини складається із трьох частин, так і в державі має бути три соціальні стани. Розуму людської душі, насамперед, відповідають у структурі суспільного організму вищі правителі і філософи. В цьому випадку Платон абсолютно переконаний у тому, що правителями можуть бути тільки філософи, тобто ті люди, які досягли вищого рівня діалектичного розвитку розуму. Натомість волі, як джерелу мужності, відповідає інший стан, представлений охоронцями і воїнами, що мають відігравати в державі ту саму роль, яку сила волі відіграє в житті кожної людини. Третій стан у державі уособлюють представники нижчого рівня добродетельності й розважливості – купці та ремісники, обов'язок яких полягає в забезпеченні прожиткового рівня всіх громадян держави (Грот, 2007: 162-163).

Очевидно, що політичним ідеалом Платона є виразно окреслений, інтелектуально-аристократичний державний устрій. Водночас Платон вважає, що належність до станів суспільства визначається не тільки соціальним походженням людей, а й цілком імовірними переходами від одного стану до іншого відповідно до вроджених здібностей окремих громадян. Проте царювати їй ефективно керувати державою можуть

лише кращі, найрозвиненіші особистості – філософи (Грот, 2007: 163).

Ідеальному типу досконалого людського співжиття Платон як альтернативу протиставляє такий тип суспільного устрою, у якому головним двигуном поведінки людей є турботи людей про їхній матеріальний достаток. За твердженням Платона, усі існуючі в той час держави належать до цього типу. На його думку, кожна велика держава об'єднує в собі щонайменше дві держави: "одна – злидарів, а друга – багатіїв" (Платон, 2000: 110). Ці дві держави є джерелом суспільно-політичної конфронтації і напруги в суспільстві, причиною перманентних змін форм державного правління від автократії до демократії. На думку Платона, усі ці форми суспільного устрою є негативними за своїми наслідками, але, мабуть, найгіршою серед них є демократія, що породжує тиранію (Семенов, 2011: 129). Як вважає давньогрецький мислитель, практична реалізація моделі негативного типу держави можлива в таких формах державного устрою: тимократія – влада честолюбців; олігархія – панування небагатих над більшістю; демократія – влада і правління народу, більшість; тиранія – влада в суспільстві одного над усіма. Кожна із цих форм є послідовним погіршенням або ж спотворенням форми ідеальної держави. Замість єдності і консолідації громадян у них панують розбрат, чвари, замість справедливого розподілу обов'язків – насильство і примус, замість прагнення урядовців до втілення найвищої мети суспільного розвитку – намагання до захоплення влади шляхом використання аморальних засобів і заради низьких цілей, замість нехтування власними матеріальними інтересами – жадібність (Асмус, 1975: 126).

Глибоко розуміючи історичні витоки та політичну природу афінської демократії, її вплив на державний устрій Стародавньої Греції, Платон, водночас, досить негативно ставиться до народодавцтва, а демократію вважає однією з найгірших форм правління, ототожнюючи її з охлократією. Спираючись на сократівські традиції, давньогрецький філософ гостро критикує так званий демократичний режим, різко засуджуючи і владу натовпу. На його думку, людський натовп, що рветься до політики, буде неодмінно блукати в її царині в пітьмі псевдоідей. Це завжди веде до суцільної втрати моральних орієнтирів у суспільстві, до згубної переорієнтації усталених його цінностей, породжує в державі атмосферу нахабства, розбещеності, дикої розпусти. Прославляючи ці суспільні вади, натовп, шляхом використання спотворених термінів і висловлювань, називає "нахабство доброю освіченістю, розбещеність – незалежністю, дику розпусту – розкішшю, а безсоромність – мужністю" (Платон, 2000: 259).

Демагоги, потураючи забаганкам натовпу, сприяють перетворенню його у "величезного, сильного звіра" (Платон, 2000: 187). Загалом для людей, які живуть в умовах негативного державного ладу, характерним є хибний вибір цінностей, ненаситне прагнення до псевдоблаженства. За тимократичного державного устрою, наприклад, це виявляється в нестримній пристрасі до військових успіхів; за олігархічної форми влади – до багатства; за демократичного управління – до безмежної свободи. Саме це, за Платоном, призводить до знищення відповідного державного устрою. Отже, кожна негативна форма держави гине через внутрішні суперечності суспільного розвитку, через порушення та зловживання основними принципами функціонування державного організму та його основних складових.

Проте найгіршою формою відхилення від ідеального державного ладу Платон визнає тиранію. Це влада в суспільстві одного над усіма. Подібно попереднім фор-

мам державного устрою, вона виникає як упровадження попередньої форми правління. За метафоричним твердженням Платона, та сама хвороба, що вражає олігархію і занепащує її, ще сильніше через загальне свавілля "накладає кайдани на демократію" (Платон, 2000: 263). На думку давньогрецького філософа, усе, що порушує міру, переходить у свою протилежність. Надмірність, наприклад, спостерігаємо у процесі зміни пір року, погоди, еволюції рослин чи тіла, а особливо трансформації державного устрою (Платон, 2000: 265). Адже надмірна воля перетворюється в надмірне рабство, як для окремої людини, так і для держави загалом. Отже, з міркувань мислителя випливає, що тиранія є завершальною формою, кінцевою стадією падіння, деградації "сп'янілої від свободи демократії". Саме з такої псевдодемократії зростає тиранія, в умовах якої надмірна свобода перетворюється у надмірне рабство. Платон акцентує увагу на тому, що "тиран домагається влади саме як висуванець народу". Отож, на його думку, цілком природно, що тиранія виникає ні з якого іншого державного устрою, як з демократії, тобто з "безмежної волі найбільшої і найдикішої неволі" (Платон, 2000: 263). Тиранія – найгірший тип державного правління, де панує тотальне беззаконня, стають нормою вбивство розумних людей, насамперед тих, хто позиціонує себе як потенційних супротивників такого політичного режиму, де насаджується перманентне і жорстоке насильство. У платонівському розумінні, тиранія є цариною найгіршого правителя, оточеного оравою мерзотників.

У трактаті "Держава" Платон підкреслює, що тиранія постає із демократії, тобто із "крайньої свободи" виникає найбільше і найжорстокіше рабство. Головною ж причиною занепаду держави філософ вважає "корозію людської моралі", що зіпсована суспільними традиціями. Недосконалим формам держави Платон протиставляє ідеальну державу – справедливе правління обраних мудреців-філософів. Важливою складовою платонівської концепції держави є питання про сутнісне розуміння давньогрецьким мислителем найкращої форми державного устрою. У праці "Республіка", наприклад, Платон вказує на п'ять форм державного управління: ідеальна держава; олігархія; тимократія; демократія, тобто керівництво натовпу, що надає пріоритет у своїй діяльності свавілля і пристрастям; тиранія, за якої влада потрапляє в руки можновладця, що має низькі чуттєві інстинкти (Грот, 2007: 168-169). Усі ці форми державного управління тісно пов'язані між собою, кожна з них може самостійно еволюціонувати до нижчої форми. Дещо іншу модифіковану класифікацію форм державного устрою викладено Платоном у праці "Політик". У ній мислитель визначив такі форми державного устрою, як: монархія – влада кращого, як втілення розуму; аристократія; демократія – правління народу, підпорядковане законам; охлократія – демократія, яка не підпорядкована законам; олігархія; тиранія (Грот, 2007: 169). Суттєва відмінність між платонівськими класифікаціями форм державного устрою полягає в тому, що останній давньогрецький мислитель охлократію відокремлює від демократії, а олігархію ставить нижче від демократії.

На думку Платона, недолік тієї чи іншої форми державного управління залежить не так від кількості урядовців, як від духу управління. Саме тому у праці "Республіка" Платон визнає як оптимальну форму управління декількох кращих людей, тобто аристократію, а в діалозі "Політик" пріоритет надає монархії (Грот, 2007: 170).

Необхідно зауважити, що на сторінках своїх політико-правових праць давньогрецький філософ виразно постає перед нами як авторитетний політичний мислитель, послідовний прибічник твердих морально-етичних

принципів і чітких власних позицій у трактуванні гострих і складних проблем розвитку античної цивілізації. На нашу думку, стереотипні критерії сучасності недоцільно штучно екстраполювати на осмислення ідейно-політичної спадщини Платона. Якщо, наприклад, у центрі абстрактних сучасних конструкцій перебуває індивід і його свобода, а все, що обмежує його життєдіяльність, вважають тоталітаризмом, то для Платона головною є держава в її ідеальному варіанті. А тому це питання буде залишатись актуальним доти, поки існує державність. Слід наголосити також на тому, що ідеальну державу Платон розуміє не як зняття пригноблення людей, чи надбудову над економічним базисом, а як таку суспільну організацію, де людина почуває себе щасливою, де панує суспільна справедливість. У такому випадку проблема державного устрою з політичної стає етичною проблемою, проблемою доброчесності й закону.

Смисл існування платонівської моделі держави в її оптимальному варіанті полягає не в політичному придушенні більшістю меншості, не в економічному та соціальному пригнобленні одних класів іншими, не в духовній та інтелектуальній експансії вищих сил нижчими. Мета ідеальної держави, за Платоном, полягає в забезпеченні справедливого співжиття, у якому кожен має виконувати свої функції в суспільному організмі, не привласнюючи собі чужих прав і не покладаючи на інших свої обов'язки. Хоч платонівська концепція держави і є романтичною за своїм змістовним наповненням і характером, проте вона значною мірою відображає історичний досвід давньогрецької цивілізації та політичні умови її створення (Платон, 1998: 37).

Необхідно підкреслити, що розроблена Платоном концепція державного управління має виразну гуманістичну спрямованість, оскільки спирається не на знаність походження, привілейований статус, матеріальні статки можновладців, а на розумні принципи організації державної влади, на людину як істоту розумну й моральну за своїм покликанням. Давньогрецький мислитель рішуче відкидає принцип приватної власності, панування корисливих інтересів. У платонівській державі принципowo неможливі такі суспільні вади, як корупція, злочинність, протистояння між багатством і бідністю. У політичному вченні Платона, безумовно, неважко побачити витоки тоталітаризму. На вияви тоталітарних тенденцій у політико-правових працях мислителя Стародавньої Греції, до речі, звертали увагу такі відомі сучасні філософи, як Б. Рассел, К. Поппер та ін. Водночас варто взяти до уваги погляди тих сучасних зарубіжних дослідників, які, наприклад, вважають, що за цими суттєвими недоліками політичної спадщини Платона не можна не розгледіти розумні основи формування громадянського суспільства, високоморального духу його представників (Каменская, 2002: 25).

Дискусія та висновки. Отже, зазначені характерні риси платонівської концепції державного устрою є важливими елементами складного комплексу політико-правових проблем функціонування держави, що мають бути предметом прискіпливого, інтегративного наукового аналізу представниками вітчизняної соціогуманітарної думки. Повчальні уроки Платона мають сприйматись українською політичною елітою як методологічний і світоглядний візир щодо вироблення і практичної реалізації тієї оптимальної моделі держави, на яку так очікує народ України. Адже будь-яка держава є певним політичним об'єднанням, яке утворюють для щастя і гідного життя всіх громадян, а не лише для окремих її представників. Дослідникам, як і практикам, потрібно усвідомити, що справедлива політика – це не брудні технології й маніпуляції суспільною свідомістю, а наполеглива боротьба за втілення цивілізаційних ідеалів і

цінностей держави, це незламна віра в інтелектуальний і морально-етичний потенціал людини, у потужну і незворотну силу європейських традицій політичної культури. На нашу думку, оригінальні політичні трактати Платона, як одного з найяскравіших представників давньогрецької світової цивілізації, залишаються і в умовах сьогодення могутнім інтелектуальним джерелом для продукування вартісних у політичному сенсі ідей, плідних наукових конструктів.

Бібліографія

- Аристотель. (2003). *Політика*. Харків: Основи.
 Асмус, В. Ф. (1975). *Платон*. Москва: Мысль.
 Буцька, Н. М., & Лотыш, І. В. (2015). *Праїстини Платона і сучасність*. Полтава: ТОВ "АСМІ".
 Васильєва, Т. В. (1999). *Путь к Платону. Любовь к мудрости или мудрость любви*. Москва: Логос; Прогресс-Традиция.
 Виндельбальд, В. (1993). *Платон*. Киев: Зовнішторгвидав України.
 Грот, Н. Я. (2007). *Очерки философии Платона*: [курс лекций]. Изд. 2-е, стер. Москва: URSS. КомКнига.
 Каменская, Е. Н. (2002). *Политология*: курс лекций. Ростов НД.: ФЕНИКС.
 Платон и его эпоха. *К 2400-летию со дня рождения*. (1979). Москва: Наука.
 Платон. (1998). *Государство. Законы. Политик*. Москва: Мысль.
 Платон. (2000). *Держава*. Київ: Основи.
 Платон, & Аристотель. (2003). *Політика. Наука об управленні государством*. Москва: Эксмо, СПб: Terra Fantastica.
 Нац. акад. наук України, & Ін-т політ. і етноц. дослідж. ім. І. Ф. Кураса, Ю. Левенець (Ред.) (2011). *Політична енциклопедія*. Київ: Парламент. вид-во.
 Семенов, В. Ф. (2011). *Уроки Платона. Наука и политика*: [монография]. Пушино: Фотон.
 Скиба, В. Й., Горбатенко В. П., & Туренко В. В. (1996). *Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки*. Київ: Основи..
Сократ. Платон. Аристотель. Сенека: біогр. очерки. (1995). Москва: Республика.
 Стретен, П. (2006). *Макиавелли за 90 минут*. Москва: Астрель. АСТ.
 Губский, Е. Ф. (Ред.). *Философский энциклопедический словарь*. (2007). Москва: ИНФРА.
 Шинкарук, В. І. (Ред.). *Філософський енциклопедичний словник*. (2002). Київ: Абрис.

References

- Aristotle. (2003). *Politica* [Politics]. – Kharkiv : Osnovu. [in Ukrainian].
 Asmus, V. F. (1975). *Platon* [Plato]. Moskva: Mysl [in Russian].
 Butska, N. M., & Lotysh, I. V. (2015). *Praistyny Platona i suchasnist* [Plato's Proto-Truths and Modernity]. Poltava: LLC "ASMI" [in Ukrainian].
 Vasilyeva, T. V. (1999). *Put k Platonu. Liubov k mudrosty yly mudrost liubvy* [The Path to Plato. Love for Wisdom or Wisdom of Love]. Moscow: Logos, Progress-Tradition [in Russian].
 Windelbald, W. (1993). *Platon* [Plato]. Kyiv: Zovnishtorhvydav Ukrainy [in Ukrainian].
 Kamenskaia, E. N. (2002). *Polytologyia: Kurs lektsyi* [Political Science: A Course of Lectures]. Rostov n/d.: FENYKS [in Russian].
 Pлатон y eho epokha. *K 2400-letyiu so dnia rozhdnyia* [Plato and His Era. To the 2400th Anniversary of his Birth]. (1979). Moskva: Nauka [in Russian].
 Pлатон. (1998). *Hosudarstvo. Zakony. Polytyk* [State. The Laws. Politician]. Moskva: Mysl [in Russian].
 Pлатон. (2000). *Derzhava* [State]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
 Pлатон, & Arystotel. *Polytyka. Nauka ob upravlenyyu hosudarstvom* [Plato. Aristotle. Politics. The science of government]. (2003). Moskva: Eksmo, SPB: Terra Fantastica [in Russian].
 Nat. acad. Sciences of Ukraine, & Inst. of Flight. and ethno-national research. them. IF Kuras Levenets Yu. (Eds.). *Politychna entsyklopediia* [Political Encyclopedia]. (2011). Kyiv: Parlament. vyd-vo [in Ukrainian].
 Semenov, V. F. (2011). *Uroky Platona. Nauka y polytyka* [The lessons of Plato. Science and politics]: [monohrafyia]. Pushchyno: Foton [in Russian].
 Skyba, V. Y., Horbatenko V. P., & Turenko, V. V. (1996). *Vstup do politylohii: Ekskurs v istoriiu pravnycho-politychnoi dumky* [Introduction to Political Science: An Excursion into the History of Legal and Political Thought]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
 Sokrat. Pлатон. Arystotel. Seneка: *Byohrocherky* [Socrates. Plato. Aristotle. Seneca: Biographical Sketches]. (1995). Moskva: Respublyka [in Russian].
 Stretern, P. (2006). *Makyavelly za 90 mynut* [Machiavelli in 90 Minutes]. Moskva: Astrel. AST [in Russian].
 Hubskeyi, E.F. (Eds.). *Fylosofskiy entsyklopedycheskyi slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2007). Moskva: YNFRA [in Russian].

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Public Administration, 2(14), 19-24.
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2021/14-4/6

Anatolii Pavko, Doctor of Historical Sciences, Professor,
Laureate of the M. Hrushevsky Prize of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine,
Honored Worker of Education of Ukraine
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1686-5730>
e-mail: anatoliypavko@gmail.com

PROBLEMS OF THE STATE SYSTEM AND PUBLIC ADMINISTRATION IN THE POLITICAL AND LEGAL HERITAGE OF PLATO

The purpose of this article is, based on the diverse political and legal heritage of the famous ancient Greek thinker and public figure Plato, domestic and foreign philosophical and political science literature, to reveal the methodological and conceptual approaches of the scientist to deep, creative understanding and solution of theoretical and practical problems of the state system and public administration and to show its significance for the development of modern effective models and forms of state formation in Ukraine.

For two and a half thousand years, which separate us from the life and fruitful work of the great philosopher of ancient Greece, political science and the science of public administration have made significant adjustments to the Platonic model of the state, however, the urgent issues of the socio-political development of the Greek polis-states, the essence and meaning of which Plato pondered, are important, first of all, in the theoretical-methodological and ideological sense for modern researchers.

The study used a set of logical methods (analysis, synthesis, inductive method), as well as general scientific approaches such as historical-genetic, dialectical, systemic-structural, biographical.

The article provides a constructive and critical analysis of philosophical and political works of Plato, domestic and foreign socio-humanitarian literature on this issue, reveals the essence, components and features of the political concept of state system and public administration, which was formulated and comprehensively substantiated by the ancient Greek thinker. Its historical role, methodological and ideological significance for the modern state-building process in Ukraine are convincingly shown.

Keywords: state, state system, public administration, ancient greek thinker Plato, political concept, treatise, democracy, oligarchy, tyranny.